

DOM UNDER

€ 2,50

MAGAZINE MET VERHALEN, INTERVIEWS & ARTIKELEN

MET ONDER ANDERE

'DOM UNDER WEKT DE WERELD ONDER DE STAD TOT LEVEN'

Interview met initiatiefnemers Paul Baltus en Theo van Wijk

DE VROEGMIDDELEEUWSE MUNTSCHAT VAN HET DOMPLEIN

Archeologen Nils Kerkhoven en Herre Wynia vertellen

DOMUNDER.NL

DOM UNDER IS MOGELIJK GEMAAKT DOOR

Rabobank

Gemeente Utrecht

VAN ZOELN

THEO POUW GROEP

aestate
interiestedesign

JD&V

tinker
insigniers

LBPISIGHT
Bouw | Ruimte | Milieu

abt

VSBfonds
Iedereen doet mee

dioraphte

≡ kfheinfonds

EN DOOR

SHV

BankGiroLoterij

PROVINCIE UTRECHT

Ministerie van Economische Zaken

EUROPEAN UNION
EUROPEAN COMMISSION
ERDF
ERDF
ERDF

PRINS BERNHARD
CULTUURFONDS

mondriaan
Fonds

FONDSEN

Hendrik Muller Fonds
Koninklijke Nederlandse
Heidemaatschappij
Stadsherstel Droste Fonds

SCHATBEWAARDERS

Art Unplugged
Beheermaatschappij De Bree
Hermans & Schuttevaer
Notarissen
Klépierre
Molenbeek Makelaars
Schrif-Schrijf

BOUWPARTNERS-SPONSOREN

Brandwacht & Meijer
Copijn Boomspecialisten
DeroDe3D
Eterpol
Ex-Situ Archeologie
HE-Adviseurs
Hospitality Consultants
Interboor Nederland
MetaDecor

Nering Bögel
Rots Maatwerk
Smolenaers
PelserHartman
Technisch Installatieburo
Van Dort
Van den Heuvel
Aannemingsbedrijf
Verweij Elektrotechniek
Vitens

SPONSOREN

Arcadis Nederland
Banketbakkerij Theo Blom
Catering Oud-London
Deltares
Huize Molenaar
VODW
Vineyard

STEUNBEREN DOMPLEIN

VRIENDEN EN
GRONDLEGERS

MET SPECIALE DANK AAN

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Restauratiefonds.

INHOUD

HET DOMPLEIN IN UTRECHT – ETALAGE VAN 2000 JAAR NEDERLAND

OP PAD MET GIDS
FRANK KAISER

4

GRAVEN OP HET DOMPLEIN

ARCHEOLOOG
HERRE WYNIA OVER
DE OPGRAVINGS-
GESCHIEDENIS

9

'DOM UNDER WEKT DE WERELD ONDER DE STAD TOT LEVEN'

INTERVIEW MET INITIATIEF-
NEMERS PAUL BALTUS
EN THEO VAN WIJK

16

DE VROEGMIDDEL- EEUWSE MUNTSCHEAT VAN HET DOMPLEIN

ARCHEOLOGEN NILS
KERKHOVEN EN HERRE
WYNIA VERTELLEN

19

HET KELDERMUSEUM VAN 1936

ONDERZOEKER JOOST
BOOMSMA OVER EEN
EERDER PLAN VOOR
EEN 'DOM UNDER'

23

COLOFON

Een uitgave van DOMunder

Vormgeving HaasDesign

Beeld DOMunder en Afdeling Erfgoed
gemeente Utrecht, tenzij anders aangegeven

VOORWOORD

Op 2 juni 2014 opende de prijswinnende historische attractie DOMunder. Jong en oud kunnen ondergronds via archeologische resten en spannende verhalen op zoek naar 2000 jaar Utrecht. Uniek voor Utrecht, uniek voor Nederland. Nooit eerder is archeologie opgegraven om het permanent toegankelijk en beleefbaar te maken voor het (inter)nationale publiek.

De opgave is ambitieus én complex. Hoe maak je archeologisch erfgoed beleefbaar voor een breed publiek en zorg je dat het tegelijkertijd behouden blijft voor de generaties na ons? Voor het beantwoorden van die vraag heeft DOMunder dankbaar gebruik gemaakt van de inzet en creativiteit van architecten, archeologen, constructeurs, bouwadviseurs en tal van andere deskundigen.

DOMunder is een particulier initiatief gestart in 2005 onder de naam Stichting Domplein 2013 / Initiatief Domplein door Theo M.A van Wijk en Paul Baltus. Naast de ondergrondse historische attractie DOMunder heeft Initiatief Domplein ook enkele projecten bovengronds gerealiseerd, zoals de Castellum Markering en het doek op de gevel van de Domkerk. Sinds 2016 is Initiatief Domplein overgegaan in Stichting DOMunder, aangezien DOMunder de kernactiviteit van de stichting is.

De totstandkoming van DOMunder is een ingewikkeld en financieel uitdagend proces geweest. Nog steeds is het een archeologisch experiment en kan DOMunder alleen dagelijks open door de tomeloze inzet van een grote groep gecommiteerde en enthousiaste vrijwillige publieksbegeleiders. Daarnaast is DOMunder veel dank verschuldigd aan alle founders, sponsors, overheden, (culturele) fondsen, steunberen, schatbewaarders, grondleggers en vrienden van het project. Dankzij al deze steun heeft DOMunder inmiddels meer dan 200.000 bezoekers mogen verwelkomen en verschillende (inter)nationale prijzen gewonnen.

Het DOMunder Magazine biedt een klein inkijkje in de 2000 jaar aan verhalen, opgravingsgeschiedenis, unieke vondsten en realisatie van DOMunder onder het Domplein.

Veel leesplezier.

Jaap Zwart

Voorzitter Stichting DOMunder

HET DOMPLEIN IN UTRECHT – ETALAGE VAN 2000 JAAR NEDERLAND

OP PAD MET GIDS FRANK KAISER

Een 'gewone' woensdagmiddag op het Utrechtse Domplein. 'U komt toch allemaal hopelijk wel uit Utrecht? Niet? Dan wordt het een hele pijnlijke middag voor u! Het besef dat u niet uit Utrecht komt zal vanaf nu aan u gaan knagen'. Gids Frank Kaiser weet meteen bij een groepje belangstellenden de toon te zetten voor een tocht over het Domplein. Want op én onder dit plein ligt tweeduizend jaar geschiedenis opeengestapeld, een ware schatkamer van historische overblijfselen.

Hij voert het groepje mee naar de zuidkant van het plein, hoek Wed-Korte Nieuwstraat. Plots komt daar dwars over straat en stoep nevel uit de grond. De nevel, 's avonds gecombineerd met mysterieus groen licht, wekt de indruk van een oprijzende muur. 'De muur die hier gemarkeerd wordt en waarvan fundamenten nog onder de grond liggen, is de zuidelijke muur van een fort dat de Romeinen tweeduizend jaar geleden op deze plek bouwden.' De meeste toehoorders kijken alsof ze het zojuist in Keulen, of misschien zelfs wel in Rome, hebben horen donderen. 'Tweeduizend jaar hier onder onze voeten, kan het niet geloven', klinkt het. 'Onvoorstelbaar'. Maar Frank laat zich niet van zijn stuk brengen. 'Ik ga met jullie nu over het Domplein lopen en dan gaan we beleven wat hier in die tweeduizend jaar allemaal gestaan heeft en gebeurd is', vervolgt hij. 'Want dat is belangrijk om vandaag de dag en morgen te begrijpen'. Gedreven zet hij zo de toon van een verhaal waarin de Romeinen voor het eerst een fort bouwen op de zanderige rivierbanken van de Rijn en Willibrord het vervallen fort later gebruikt om heidenen tot het christendom te bekeren. Waarin Utrecht zich vervolgens ontwikkelt als religieus centrum dat zich laat gelden met de

DeRoDe3D

Vogelvlucht castellum
Traiectum vanuit het zuidwesten rond 200

bouw van een kathedraal, de gotische Dom. Die echter niet bestand is tegen een verschrikkelijke zomerstorm die op 1 augustus 1674 over de stad raast. En waarin het plein zijn huidige vorm krijgt als de ruïnes anderhalve eeuw later zijn opgeruimd. Twee millennia historie in een notendop. Het zestal pijlers waarin deze kan worden samengevat: Romeinen, Willibrord, romaanse Dom, gotische Dom, Storm en Herstel, passeren achtereenvolgens de revue.

Castellum Traiectum gezien vanaf de overkant van de Rijn rond 200

DeRoDe3D

▼ Blootgelegde zuidpoort castellum naast Academiegebouw
Universiteit Utrecht (Opgraving 1938 sleuf XII door Van Giffen)

► Markering castellum Domplein naast Academiegebouw
Universiteit Utrecht

Ben ter Muijl

ROMEINEN

Het is rond 45 na Christus. De Rijn vormt de noordgrens van het Romeinse Rijk. Keizer Claudius bouwt aan de oever van de rivier een gordel van legerplaatsen en handelsposten, de limes. De wallen rond zo'n legerplaats of castellum zijn gemaakt van hout en aarde. Een van de forten, Traiectum (later Trecht), wordt gebouwd in het midden van het gebied van het huidige Nederland, op de plek van het huidige Utrechtse Domplein. De naam duidt op een plaats waar de rivier doorwaadbaar of over te steken was. Mede door aanvallen van Germaanse stammen moeten de Romeinen het castellum tussen 50 en ca. 275 vier keer vernieuwen. Het nieuwe fort komt daarbij steeds bovenop de resten van het oude. Het eerste hout-aarde castellum wordt rond het jaar 50 gebouwd. Bovenop het eerste wordt een tweede houten fort opgericht, dat door brand wordt verwoest bij de Bataafse opstand in 69. Kort daarna is het fort weer opgebouwd: het derde castellum, dat in de 2e eeuw plaats maakt voor een geheel nieuw, vierde hout-aarde fort. Omstreeks 210 wordt een stenen (tufsteen) fort, het vijfde castellum gebouwd, dat omstreeks 275

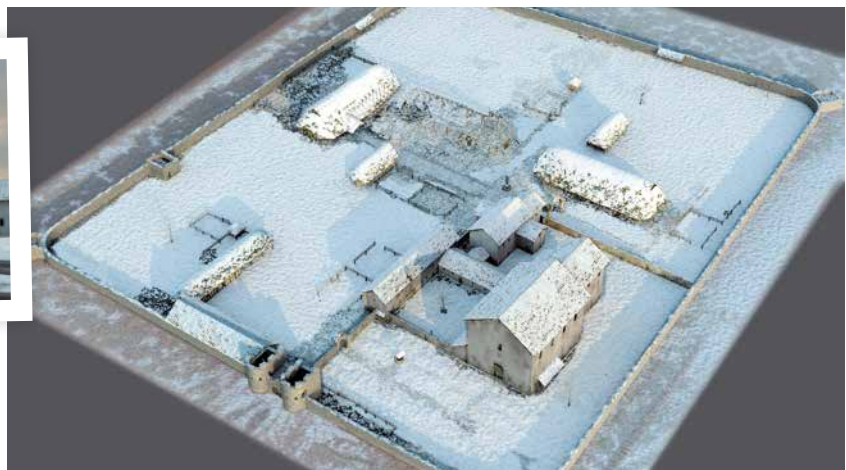
verlaten wordt. Het terrein is in de tijd tussen het eerste en het vijfde castellum ongeveer 1,5 meter opgehoogd.

Het Romeinse castellum bestaat uit een omwalling met vier hoektorens en vier poorten. Het wordt doorkruist door twee wegen. De hoofdweg van het castellum, de Via Principalis, loopt vanaf de Westpoort (Porta principalis sinistra) nabij de hoek van de Vismarkt en de Servetstraat, naar de Oostpoort (Porta principalis dextra), tegenwoordig Achter de Dom. De 4,5 meter brede weg bestaat in eerste instantie uit houten onderdelen, maar tijdens het vijfde castellum wordt hij bestraat met een laag tufgruis met daarboven een laag dakpanpuin. Een smallere weg, de Via Praetoria, loopt van noord naar zuid. De zuidpoort van het castellum (Porta decumana) bevindt zich nabij het Academiegebouw. Op de kruising van deze wegen staat de principia, het hoofdgebouw van het castellum, midden onder het huidige Domplein. De principia is omgeven door kazernebarakken bestaande uit houten palen en met leem bestreken vlecht wanden. Het castellum ligt waarschijnlijk niet direct aan de doorgaande limesweg, maar aan een korte zijweg die ervan afsplitst.

▲ Karolingisch Domplein met uitzicht op
de westpoort rond 800

► Vogelvlucht Karolingisch Domplein vanuit het
zuidwesten rond 800

DeRoDe3D

DeRoDe3D

Utrecht rond 1040 met links het latere Domplein

WILLIBRORD

In de eeuwen na het vertrek van de Romeinen verrijst op en rond de legerplaats een nederzetting die zou uitgroeien tot de stad Utrecht. Tussen de resten van het castellum wordt in de tijd van de Frankische koning Dagobert I omstreeks 630 een Thomaskapel gesticht, die kort daarna door Friezen verwoest wordt. Eind 7e eeuw benut de Angelsaksische monnik Willibrord het castellum als burcht van waaruit hij het christendom in Nederland verspreidt. In 695 bouwt hij een nieuwe kerk, de Sint Salvator. Hij herbouwt de verwoeste Thomaskapel van Dagobert. Niet duidelijk is of deze zich heeft ontwikkeld tot Heilig Kruiskapel of Sint Maartenskerk. Het religieuze centrum groeit voorspoedig, totdat de roerige 9e eeuw aanbreekt met plundertochten van de Noormannen. De bisschoppen trekken zich met zetel en al terug in St. Odiliënberg en later Deventer.

Gebied van Domplein rond 1100 vanuit het zuidwesten met de Romaanse Dom van Aebold in volle glorie

Interieur romaanse Dom op het Domplein rond 1100

DeFoDe3D

ROMAANS

Omstreeks 920 is de rust weergekeerd. Bisschop Balderik komt terug naar Utrecht om het kerkelijk centrum weer op te bouwen. Hij herbouwt de oudste kerken, herstelt de gedeeltelijk geruïneerde Romeinse ommuring en voorziet deze van poorten en bolwerken. Het geheel wordt toegankelijk via een brug (de huidige Maartensbrug). Rond 1000 en vooral ten tijde van bisschop Adelbold (1010-1026) wordt de ommuring naar het westen toe uitgebreid, waardoor de knikken in de gracht aan de Vismarkt en de Lichte en Donkere Gaard ontstaan. Het complex groeit uit tot een paltsachtige nederzetting. De Domkerk en de Sint Salvator worden als romaanse kapittelkerken ingewijd. De geestelijken en kanunniken die bij deze kerken horen, wonen in aangrenzende immuniteiten waarover de wereldlijke overheid niets te zeggen heeft. In het begin verblijven de kanunniken in gemeenschappelijke huizen, maar in de loop van de 11e eeuw gaan zij in individuele, claustrale huizen wonen en worden de immunitetsgebieden van Dom en Oudmunster steeds voller, van een plein is geen sprake. Bisschop Adelbold laat in 1018 grenzend aan de immunitet van Oudmunster bovendien een bisschoppelijk paleis bouwen, dat in latere eeuwen meerdere malen afbrandt, maar telkens opnieuw wordt opgebouwd en uitgebreid, totdat het in 1805 volledig wordt afgebroken. In opdracht van keizer Hendrik III verrijst hier in de eerste decennia van de 11e eeuw ook een eigen keizerlijk paleis, genaamd Lofen. Hiervan zijn fragmenten bewaard gebleven in de kelders van panden onder het Domplein en aan de Vismarkt. In het paleis tekent keizer Hendrik V op 2 juni 1122 de stadsrechten van Utrecht.

Dom kathedraal rond 1396 met het in aanbouw zijnde hoogkoor en het nog staande schip van de romaanse Dom

GOTISCHE DOM

De 11e eeuwse romaanse kathedraal raakt in 1253 beschadigd bij een stadsbrand. Een jaar later legt bisschop Hendrik van Vianden de eerste steen voor de nieuwe, gotische kathedraal. Eerst komen het koor en een deel van het dwarschip tot stand. In 1321 start de bouw van de toren, die in 1382 voltooid wordt en nog steeds de hoogste kerktoren van Nederland is. Daarna volgen het transept en schip. Utrecht floreert als handelsstad, bisschoppen zoals David van Bourgondië staan in de 15e eeuw op het religieuze en wereldlijke hoogtepunt van hun macht en geven een krachtige impuls aan de bouw. Het bouwproces stopt in 1517 wegens geldgebrek. Op de laatste onderdelen (de gewelven en luchtbogen) moet sterk bezuinigd worden. Na de reformatie worden de immuniteiten opgeheven en de kerkelijke en kloosterlijke gebouwen door de stad en de Staten van Utrecht in bezit genomen en deels aan de Hervormde Kerk overgedragen. De Sint Salvatorkerk wordt in 1587 gesloopt.

Gebied van Domplein rond 1328 met Domtoren in aanbouw

Herman Saftleven, Het Utrechts Archief

Ingestort schip gotische Dom kathedraal na de storm van 1674

DE STORM EN HERSTEL

Op 1 augustus 1674 laat een heftige zomerstorm – in ooggetuigenverslagen ‘Het Schrickelik Tempeest’ genoemd – een spoor van vernieling in Utrecht en wijde omgeving achter. Het schip van de Domkerk stort in en wordt nooit meer herbouwd. In opdracht van het Utrechtse stadsbestuur

vereeuwigt de kunstschilder, graveur en tekenaar Herman Saftleven (1609-1685) de brokstukken. Het puin blijft 150 jaar liggen, maar het resterende deel van de Dom blijft als kerk in gebruik. In 1826 worden de brokstukken van het ingestorte schip opgeruimd en de Heilig Kruiskapel gesloopt. Een grote open ruimte ontstaat: het Domplein. Tussen 1870 en 1880 worden aan de westzijde, tussen de Domtoren en het Wed, de panden geplaatst die nu nog de westelijke pleinwand vormen. Het neo-renaïssancistische Academiegebouw, gelegen naast de kloostergang van de Domkerk, wordt in 1894 voltooid. In de 20e eeuw krijgt het Domplein zijn definitieve vorm. De Domtoren en de Domkerk worden gerestaureerd. Het plein is tussen 1893 en 1938 het belangrijkste knooppunt van de Utrechtse tram. Tussen 1927 en 1949 vinden de eerste archeologische opgravingen plaats (zie hierna). Sinds 1955 zijn in de bestrating van het Domplein de muren van de drie verdwenen kerken aangegeven: het schip van de Dom, de Sint Salvator en de Heilig Kruiskapel. De markering die met een spel van licht en nevel verwijst naar de plek waar ooit de muren van het Romeinse castellum stonden, wordt rondom het plein vanaf 2007 aangebracht. Met die markering begon de tocht met gids Frank Kaiser over het Domplein. Als we tegen de avond het plein verlaten ontwaren we in het spel van nevel en licht iets van een castellummuur. Even knaagt het besef dat Frank in het begin van onze tocht voorspelde.

Dom kathedraal rond 1460 met het transept in aanbouw

MEER INFO

De iPad App ‘Tijdreis 2000 jaar Domplein in Utrecht neemt je mee van de Romeinen, langs de eerste christelijke kerken, de machtige bisschoppelijke burecht en de indrukwekkende gotische Domkerk naar het Domplein van nu. De app is de ‘catalogus’ van DOMunder en 2000 jaar Domplein. Download via domunder.nl/app.

Tekst: DOMunder i.s.m. Lou Lichtenberg Beeld: Afdeling Erfgoed Gemeente Utrecht, tenzij anders aangegeven

GRAVEN OP HET DOMPLEIN

STADSARCHEOLOOG HERRE WYNIA OVER DE OPGRAVINGSGESCHIEDENIS

Stadsarcheoloog Herre Wynia van de afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht heeft zijn kantoor in het oude stadshuis op de Ganzenmarkt in Utrecht. In deze inspirerende omgeving laat Herre – te midden van boeken, kaarten, tal van (zo op het oog archeologische) voorwerpen en natuurlijk een pc – zijn licht schijnen op het archeologisch onderzoek dat sedert het einde van de jaren twintig van de vorige eeuw op en onder het Domplein plaatsvond.

Daarbij kwamen allerlei sporen aan het licht uit verscheidene fasen van de 2000 jaar geschiedenis van deze locatie. Doordat er alleen in kleine en niet aaneengesloten werkputten werd gegraven, kan nog geen gedetailleerd beeld van de gehele geschiedenis worden gereconstrueerd. Bovendien is nog geen tiende deel van het oorspronkelijke gebied van het castellum onderzocht en opgegraven. Wel is al duidelijk geworden dat deze plek zeker in die 2000 jaar vrijwel aaneengesloten bebouwing heeft gekend.

VROEG ONDERZOEK

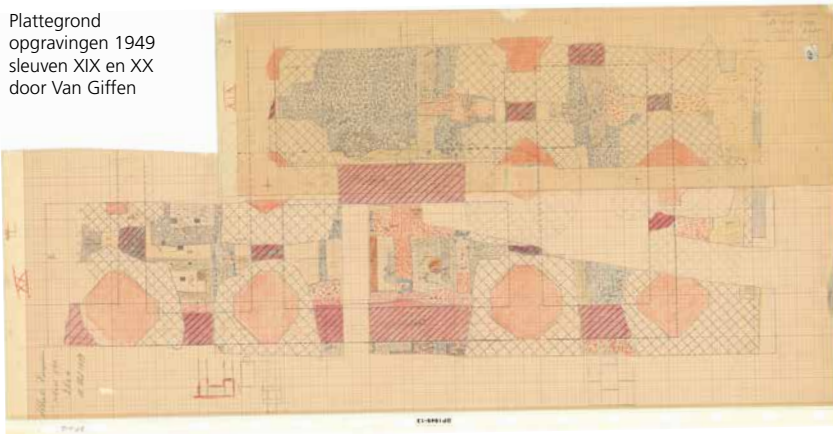
‘De vroegste graafwerkzaamheden, waarbij archeologisch materiaal werd gevonden’, zo brandt hij los, ‘vonden in 1927 plaats bij de renovatie van de Domtoren en Domkerk. Toen funderingen werden aangebracht voor een nieuw ontvangstgebouw naast de Domtoren, kwamen scherven van Romeinse aardewerk en resten van dakpannen aan het licht. Die gaven mede aanleiding tot het eerste echte archeologisch onderzoek op het Domplein, dat in 1929 startte. De meest intensieve periode van onderzoek vond plaats tussen 1929 en 1949. De campagnes uit 1929 en 1936 t/m 1949 werden geleid door de bekende archeoloog en ‘vader van

Opgraving Heilig Kruiskapel 1929 door Van Giffen waarbij in het diepe gat een Romeinse waterput werd gevonden

de hunebedden’ A.E. van Giffen van het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen. De opgravingen van 1933 t/m 1935 door C.W. Vollgraff, hoogleraar klassieke talen te Utrecht en C. van Hoorn, conservator van het Provinciaal Utrechts Genootschap van Wetenschap en Kunsten (PUG). Het eerste onderzoek in 1929 vond plaats op verzoek van

Plattegrond opgravingen 1949 sleuven XIX en XX door Van Giffen

► Detail van de Romeinse waterput: het vierkant is de door het grondwater bewaard gebleven hout van de bekisting van de waterput

De 'archeologie van de archeologie' in DOMunder, schep en meetpen van de opgraving in 1949, gevonden bij de opgraving voor DOMunder

Mike Bink

Opgraving 1933 door Volgraff met op de achtergrond een tram die de Korte Nieuwstraat in rijdt.

de historische vereniging Oud-Utrecht die de contouren van de Heilig Kruiskapel in het plaveisel van het Domplein zichtbaar wilde maken. Hiervoor moesten de funderingen van het in 1826 gesloopte kerkje opgezocht worden. Zo kreeg Van Giffen de mogelijkheid in het koor van het kerkje de bodemopbouw tot een diepte van ca. vijf meter onder maaiveld te onderzoeken en te documenteren. De vondst van resten van een Romeinse waterput met daarin twee losse houten schijven die tot de constructie daarvan behoorden, bevestigde zijn vermoeden dat de Romeinen hier méér hadden nagelaten. Hij ging dan ook heel gericht op zoek. Het leverde voor het eerst onomstotelijk bewijs op van de (toen nog hevig betwiste) aanwezigheid van een castellum in Utrecht. Tevens kon op basis van de stratigrafie een eerste chronologie van het terrein opgesteld worden, waarbij duidelijk werd dat het castellum omstreeks het midden van de eerste eeuw in gebruik moet zijn genomen en na meerdere ophogingen en verbouwingen ergens in de derde eeuw

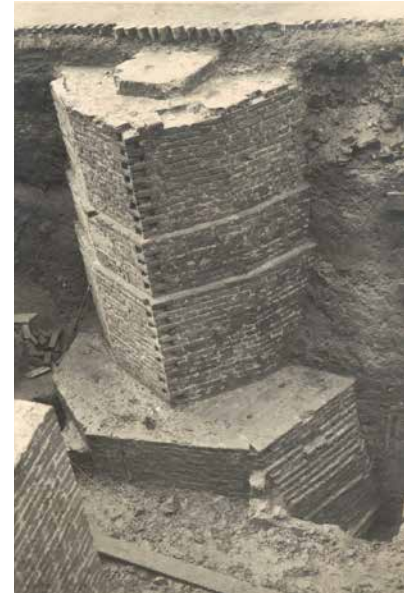
weer moet zijn verlaten. Behalve Romeinse sporen trof Van Giffen ook Karolingische en vroeg-romaanse cultuurlagen aan. De Heilig Kruiskapel stamde volgens hem op zijn vroegst uit de tiende eeuw. In de jaren 1933-1935 concentreerden Vollgraff en Van Hoorn het onderzoek op het Domplein ten zuiden van het verdwenen schip van de Dom en de kelders van enkele panden ten westen en ten noorden van het plein. In deze periode kon van het stenen castellum de omtrek aan de noordelijke, westelijke en zuidelijke zijde vastgesteld worden, evenals de omtrek van de houten voorgangers ervan aan de westelijke en zuidelijke zijde. Op het Domplein zelf werden delen van de binnenbebouwing van het castellum uit diverse perioden aangetroffen en delen van de in 1587 afgebroken Sint-Salvatorkerk met daarbij behorende graven. In de kelders tussen Vismarkt en Domplein werden naast de westelijke castellummuur ook de resten van het 11e-eeuwse keizerlijke paleis 'Lofen' opgetekend.'

Aquarel Romeinse waterput waarbij de 2 afgebeelde houten schijven werden

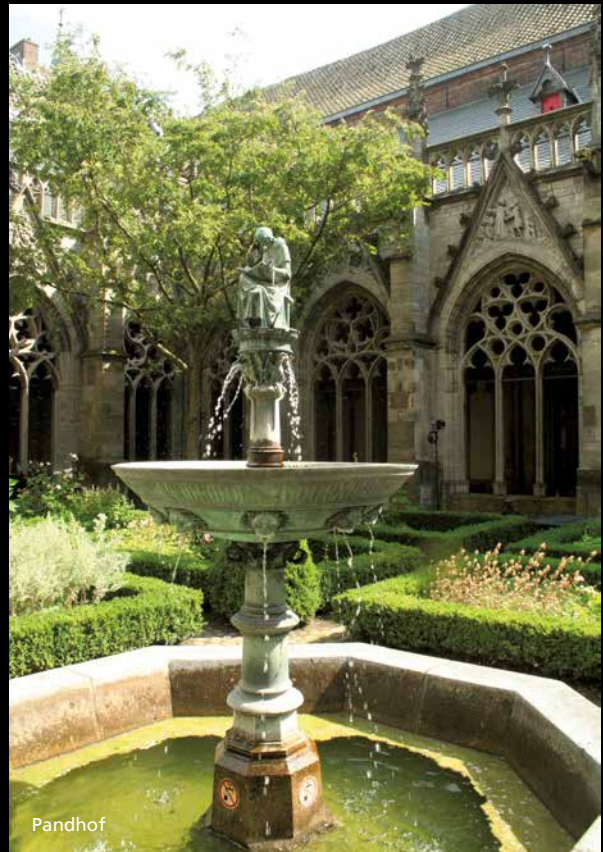
Opgraving 1949 sleuf XIX door Van Giffen met vloertegels romaanse Dom en grafkelders gotische Dom

Opgraving 1949 sleuf XIX pijlerfundament gotische Dom

OPGRAVINGEN PANDHOF (1956 EN 1964)

Van de opgravingen in de Pandhof van de Domkerk is nauwelijks iets op papier beland. Ondanks het belang van deze locatie, midden in het Romeinse fort op het Domplein, is nooit iemand aan de uitwerking toegekomen. Op basis van de tekeningen, foto's en vondsten en de aanvulling van een waarneming uit 1964 kon archeoloog Julia Chorus alsnog een reconstructie maken. Uit de honderden sporen van houten gebouwen, zoals resten van vlechtwerkwanden, palen, planken en funderingsgreppels, konden vier houtbouwfasen uit de 1e en 2e eeuw worden gereconstrueerd. In een van de houten gebouwen van vóór 70 na Chr. bleken houten bakken te zijn ingegraven. Chorus interpreteert ze als opvangbakken voor urine van paarden in stallen. Vergelijkbare bakken zijn in forten in Groot-Brittannië en Duitsland gevonden. De bakken uit de Pandhof kunnen ook deel hebben uitgemaakt van een fabrica, een werkplaats, en gebruikt zijn voor het wassen van textiel, het vullen van wol of het looien van leer. Na de Bataafse opstand van 69/70 hebben op deze plaats vertrokken van een fabrica gestaan met bassins en haardplaatsen. De Romeinse sporen die het meest aan het oppervlak lagen, waren funderingen van een 3e-eeuws stenen gebouw. In deze vijfde bouwphase bestond het castellum grotendeels uit steen. De funderingen kwamen overeen met die van het ernaast liggende hoofdgebouw (principia). Aan de plaats en de bouwwijze te zien, moet het een belangrijk gebouw zijn geweest, vermoedelijk een praetorium, het woonvertrek van de kampcommandant. Uit

Pandhof

de resultaten van deze uitwerking blijkt dat het ook na bijna zestig jaar mogelijk is om de sporen te begrijpen en te interpreteren. Een frisse blik leidt tot nieuwe ideeën over fasering en tot betere vergelijkingsmogelijkheden.

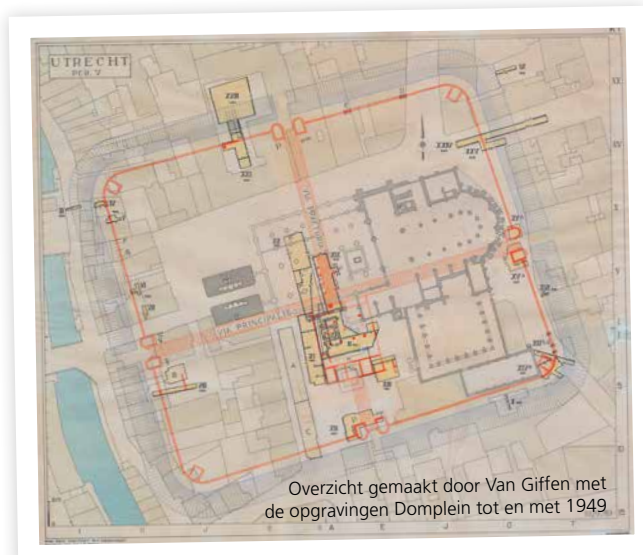
Meer info: erfgoed.utrecht.nl/publicaties/onderzoeksrapporten-archeologie/

'In de periode 1936 tot en met 1949', vervolgt Herre, 'werd de leiding van de opgravingen weer overgenomen door Van Giffen, die op het Domplein opnieuw delen van de binnenbebouwing van het castellum blootlegde en aan de zuid- en de oostzijde van het castellum de poorten, een hoektoren en delen van de weermuur kon vastleggen. In een profiel waren meerdere grachten, een restant van de uitgebroken fundering van de tufstenen castellummuur met daaronder een fundering van paaltjes, de fundering van een hout-aarde-wal, diverse brandlagen, ophogingspakketten en looppniveaus te zien. Uit zijn onderzoek in de Voetiusstraat in 1949 bleek dat het stenen castellum groter was dan diens houten voorgangers: de tufstenen weermuur bleek aan de noordzijde ca. 37 meter noordelijker te liggen dan de wal van het hout-aarde-castellum. Op het Domplein waren vooral de putten ter plaatse van het verdwenen schip van de Domkerk van groot belang. Deze opgravingen leidden tot de totstandkoming van de huidige fasering en datering van de opeenvolgende castella en leverden ook veel informatie over de romaanse en pre-romaanse voorgangers van de huidige Domkerk.'

PUG-COLLECTIE

De beroemde oudheidkundige verzameling van het Provinciaal Utrechts Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen (PUG) is met ruim 10.000 stukken één van de belangrijkste archeologische collecties. Het PUG startte in 1841 met het verzamelen en beheren van 'oudheden'. De verzameling bestaat uit objecten uit de prehistorie, Romeinse tijd en de vroege en late middeleeuwen. Het is een bonte, maar vooral indrukwekkende verzameling van voornamelijk Romeinse objecten. De voorwerpen zijn deels afkomstig uit opgravingen in Utrecht en omgeving, onder andere rondom het Domplein, bij fort Vechten en in De Meern. Romeinse glazen en bekers, gouden en zilveren munten en sieraden, mooi versierd 'terra sigillata' aardewerk, olielampjes, schrijfstiften en riemgespen. In 1995 werd de collectie overgedragen aan de gemeente Utrecht. Een gedeelte van de collectie is terug vinden in DOMunder. Meer info: pugutrecht.nl

VERDER ONDERZOEK

Na de opgravingen van Van Giffen zijn er op en rond het Domplein alleen nog kleine waarnemingen en proefonderzoeken gedaan. Herre somt op: 'In 1956 voerde W. Stoker, opzichter bij de gemeentelijke werken, een onderzoek uit in de kloostergang (Pandhof) van de Domkerk. Daarbij werden resten van Romeinse gebouwen uit verschillende perioden ontdekt. Een tweede kleinschalig onderzoek in de kloostergang richtte C. Isings in 1964. Verder is er een reeks waarnemingen gedaan tijdens de vernieuwing van de riolering in de Voetiusstraat en Achter de Dom in 1975 onder leiding van toenmalig stadsarcheoloog T.J. Hoekstra. Daarbij is onder andere de castellummuur (opnieuw) waargenomen, gefotografeerd en ingemeten. In 1984/85 deed Hoekstra tijdens restauratiewerkzaamheden in de Domkerk waarnemingen waarbij onder meer funderingen van de romaanse Dom van Adelbold tevoorschijn kwamen. Bij het bouwhistorische onderzoek dat in de loop der jaren heeft plaatsgevonden is onder meer noord-zuid georiënteerd muurwerk aangetroffen in werfkelders langs de Lichte en Donkere Gaard. Het muurwerk, dat zou dateren uit de 10e eeuw, maakte deel uit van de westelijke ommuring van de bisschoppelijke burcht. Van de muur bleven uiteindelijk alleen resten in de kelders over. In tegenstelling tot aan de andere zijden van het stenen castellum bleek aan de westzijde dat de bisschoppelijke muur niet op de plaats van de castellummuur lag, maar ca. 20 m ten westen ervan.' In de zomer van 1993 werd op het Domplein een onderzoek door archeoloog Huib de Groot uitgevoerd naar een deel van de overblijfselen (van het koor en de beide zijarmen) van de Heilig Kruiskapel. Aanleiding tot deze heropgraving gaf een herinterpretatie van de oude opgravingsdocumentatie, die twijfel deed rijzen aan de datering van de kapel door Van Giffen. Die concludeerde in 1929 dat de kapel in de 10e eeuw zou zijn gebouwd, een datering die ook bij daaropvolgende opgravingen niet meer ter discussie werd gesteld. De heropgraving in 1993 maakte een reconstructie van het vloerniveau en van het oude maaiveld rond de kapel mogelijk. Op basis daarvan zou een datering rond het begin van de 8e eeuw het meest aannemelijk zijn.

Opgraving 1949 sleuf XIX door Van Giffen met links het westprofiel met daarin een 'kijkgat' en rechts het noordprofiel.

Jan de Roode

De proefopgraving 2011 in sleuf XIX van Van Giffen bevestigde het vermoeden dat de profielen goed bewaard zijn gebleven

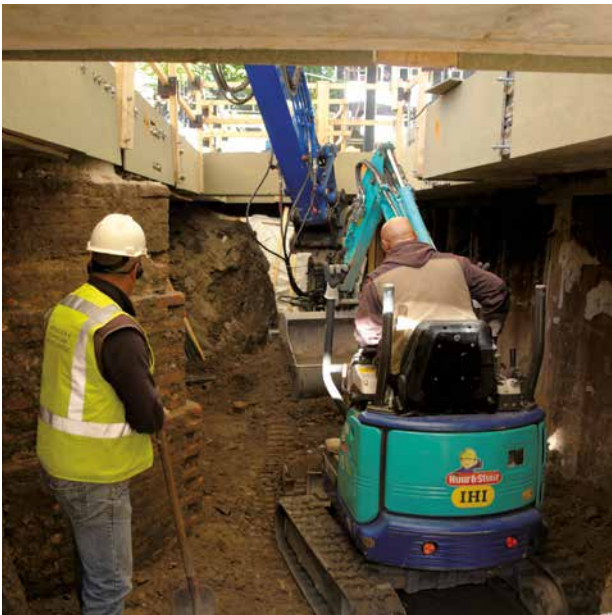
RECENT ONDERZOEK

Een van de recentste onderzoeken vond plaats in 2008 bij de renovatie van het restauratieatelier van Museum Speelklok, gelegen achter het pand Lichte Gaard 9. De verwachting was dat op deze locatie weer delen zouden worden aangetroffen van het castellum dat in de middeleeuwen in een bisschoppelijke burcht werd omgebouwd. De burcht zou door bisschop Balderik gebouwd zijn na zijn terugkeer uit Deventer in 925. Herre over de resultaten van dit onderzoek: 'Op deze locatie werd het deels uitgebroken fundament van de zuidwestelijke weermuur van het castellum aangetroffen. Van het opgaande werk zelf is niets meer bewaard gebleven. Daar waar de muur tot op het fundament was uitgebroken, was de uitbraaksleuf gevuld met het door de slopers onbruikbaar geachte materiaal. Tussen dit materiaal werden naast bouwpuin ook scherven aardewerk en ca. 100 fragmenten beschilderd pleisterwerk aangetroffen. Een onverwachte en unieke ontdekking was een deel van de fundering van een tufstenen waltoren aan de binnenzijde van de castellummuur, naar alle waarschijnlijkheid daterend uit de late 2e of 3e eeuw. Naast resten van de castellummuur werden ook delen van een groot middeleeuws gebouw aangetroffen. Ongeveer een meter ten oosten van de castellummuur kwam een uitgebroken fundament tevoorschijn gevuld met brokken kalkmortel, fragmenten van middeleeuwse daktegels en een paar scherven middeleeuws aardewerk. Daar waar het fundament nog intact was, bleken de funderingen van een binnenverdeling van het gebouw nog aanwezig te zijn. Hoewel zeer onvolledig leek hier een middeleeuws, tufstenen gebouw te hebben gestaan waarvan de indeling veel overeenkomsten vertoont met paltsen en bisschoppelijke paleizen zoals die bekend zijn uit Duitse bischopssteden. De funderingen kunnen dan ook aan weinig anders hebben toebehoord dan aan het Utrechtse bisschoppelijk paleis. Onderin de uitbraaksleuf van de castellummuur troffen we naast Romeins aardewerk uit de 2e en 3e eeuw een handvol scherven aardewerk van het Pingsdorf-type en een scherp Maaslands aardewerk. Hieruit concludeerden

we dat de aangetroffen resten van het bisschoppelijk paleis niet behoorden tot het oudste paleis van Balderik, maar tot een geheel nieuw paleis dat na de stadsbrand van 1017 is gebouwd. Bij de herstelwerkzaamheden van de burcht na de brand moet samen met de Dom de gehele westzijde van de burcht opnieuw stedenbouwkundig zijn ingericht. Hierbij werd de burcht naar het westen uitgebreid om plaats te maken voor het nieuwe bisschoppelijk paleis en het nieuw te bouwen keizerlijk paleis 'Lofen' ten noorden van de Servetstraat. Deze nieuwe paleizen flankerden symmetrisch de nieuwe Dom en waren elk door middel van een verhoogde galerij ermee verbonden. Het samenspel van machtsverhoudingen tussen kerk en staat werd op deze wijze duidelijk geëtaleerd.' In 2011 is midden op het Domplein een aantal proefopgravingen gedaan ter voorbereiding van de bouw van DOMunder.

Aanvullend archeologisch onderzoek in 2013 voor de precieze maatvoering en plaatsing damwanden DOMunder met midden boven de fundering van de Heilig Kruiskapel.

DOMunder 'uitgraven' na plaatsing damwanden en 'betondak'

De opgraving in de winter van 2012 was erop gericht ruimte te vinden om kabels en leidingen te verleggen. Daarbij werd een kloostermoppenfundering aangetroffen die boven op de veldkeienfundering van de romaanse Dom was aangelegd. De fundering is het verlengde van een muur die een doorgang van het claustrale huis van Oudmunster ten noorden van de Domtoren bood naar de Sint-Maartenstoren (Heilig Kruiskapel). Volgens de historische bronnen bestond namelijk het recht van vrije doorgang over het immunitetsgebied van de Dom naar hun eigen kapittelkerk. Verder kwam bij dat onderzoek in de smalle sleuven voor de kabels en leidingen een rode zandstenen grafschrift aan het licht met een prachtige gotische inscriptie en daar bovenop een skelet. Of het grafschrift en het skelet bij elkaar horen is nog een raadsel, maar de steen hoort volgens de inscriptie bij een vicaris van het bisdom Utrecht, Bertoldus Ponc. overleden in 1397. In mei 2013 is begonnen met de bouw van DOMunder in de sleuven XIX en XX van Van Giffen uit 1949. Deze 'heropgraving' heeft samen met aanvullend archeologisch onderzoek de precieze maatvoering en plaatsing van de damwanden bepaald van DOMunder. Hierbij werden de overblijfselen zichtbaar van muren van de Romeinse principia, een deel van het transept van de Heilig Kruiskapel, veldkeienfunderingen van de romaanse Dom en zes pijlerfunderingen van de gotische Dom.

VRAGEN

Eén ding is duidelijk: er heeft veel archeologisch onderzoek plaatsgevonden op het Domplein. 'Desondanks hebben we weinig exacte gegevens over vooral de Romeinse en vroeg-middeleeuwse voorgeschiedenis van deze plek', relateert Herre. 'Er staan veel gebouwen bovenop waarvan de ondergrond ons beslist nog veel te vertellen heeft, maar die we nu

Stefan Ammerlaan

De overkapping met loopplank en kijkgaten tijdens de opgraving van 2014

nog niet kennen. Niet meer dan 5% van de totale oppervlakte van het Domplein is ooit onderzocht. Eerdere onderzoekers zoals Van Giffen wisten heel gericht het kruispunt van de Romeinse wegen te vinden, evenals de fundamente van het hoofdgebouw en de omtrek van het stenen castellum en zijn houten voorgangers. Wat binnen die omtrek precies heeft gelegen, is nog de vraag. Een interessant aspect van het Domplein is de continuïteit van de bebouwing: de Romeinse muren werden in de vroege middeleeuwen hersteld en hergebruikt. Later groeide het complex uit tot een kerkelijk centrum met een bisschoppelijk paleis en een keizerlijk paleis. Die continuïteit maakt deze plaats uniek. Een andere vraag is waar de oudste kerk heeft gelegen. Is de Heilig Kruiskapel waarvan de fundamenteën zijn gevonden nu wel of niet de kerk van Willibrord? Of is het toch een 10e eeuws bouwwerk, zoals velen thans vermoeden en ligt Willibrords kerk onder de huidige Domkerk? Vragen die nog steeds aanleiding geven tot hevige discussies.'

Bijzonder Romeinse dakpan met inscriptie (C)OHIIHISPED (Cohors II hispanorum peditata), verwijst naar een van oorsprong Spaanse infanterie hulpstroepen, gevonden bij de opgraving van 1934

Presentatie vondst grafschrift door stadsarcheoloog Herre Wynia

Unieke vondst van 14e-eeuws grafschrift met daarbovenop een skelet bij de opgraving in 2012 voor verleggen kabels en leidingen onder het Domplein

VONDSTEN

Bij de verschillende onderzoeken zijn naast fundamenteën vooral voorwerpen gevonden uit verschillende tijdperken: scherven van aardewerk komen en bekers met reliëfversieringen – Romeins, middeleeuws en soms postmiddeleeuws – en keramisch bouw materiaal, natuursteen, pleisterwerk, glas en Romeinse munten. Opvallend is dat bij het onderzoek in de 20e eeuw maar sporadisch metalen voorwerpen zijn ontdekt. Herre vermoedt dat dit te maken heeft met de geringe mogelijkheden die er toen waren om ze op te sporen. Het archeologisch onderzoek, inclusief metaaldetectie, dat is uitgevoerd voor DOMunder wordt op dit moment nog verder uitgewerkt. Wel kan als worden dat er veel metaalvondsten gedaan zijn tijdens de onderzoeken tussen 2011 en 2014. Een bijzondere categorie daarbinnen vormen de (laat) Merovingische pseudo-tremisses van de Madelinus/Dorestat-groep die in relatief grote getalen zijn gevonden. Een groot deel van deze muntjes is van hetzelfde type, waardoor sprake zou kunnen zijn van een verspreid geraakte muntschat. Dat lijkt bevestigd te worden door het ontbreken van aardewerk en ander materiaal uit deze periode, waardoor een levendige activiteit in de Merovingische periode niet zomaar kan worden aangetoond. De munten zijn mogelijk verstopt in de onrustige periode rond het jaar 700 toen Utrecht enkele keren het toneel was van de strijd tussen de Friezen en de Franken. De definitieve rapportage van deze opgravingen wordt in 2019 verwacht.

Een groot deel van de roerende overblijfselen die bij eerder archeologisch onderzoek werden gevonden lag de afgelopen decennia in de depots van verschillende musea en instellingen, zoals Museum Catharijneconvent, Centraal Museum, de gemeente Utrecht en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De mooiste zijn nu te ontdekken in DOMunder.

Tufstenen boog van ingang principia, gevonden in de Romeinse waterput bij de opgraving van 1929.

MEER INFO

R.P.J. Kloosterman en Robert Hoegen, 'Domplein Revisted', Basisrapportage Archeologie 64 over de proefopgraving in Van Giffens werkput XIX in 2011, 2015. erfgoed.utrecht.nl/publicaties/onderzoeksrapporten-archeologie/

L.R.P. Ozinga, et al. (red.), 'Het Romeinse Castellum te Utrecht. De opgravingen in 1936, 1938, 1943/44 en 1949 uitgevoerd onder leiding van A.E. van Giffen met medewerking van H. Brunsting, aangevuld met latere waarnemingen', Utrecht, 1989.

'DOM UNDER WEKT DE WERELD ONDER DE STAD TOT LEVEN'

EEN INTERVIEW MET INITIATIEFNEMERS THEO VAN WIJK EN PAUL BALTUS

DOMunder is dé historische attractie van Utrecht. In DOMunder beleef je onder de grond de verhalen van 2000 jaar geschiedenis van het Domplein, Utrecht en Nederland. Voor het eerst in Nederland is archeologie op deze manier toegankelijk en aantrekbaar gemaakt. Hoe is DOMunder tot stand gekomen?

Mike Bink

Archeoloog Robert Hoegen (links) en initiatiefnemers Theo van Wijk (midden) en Paul Baltus

Ido Boltendal

'DOMunder is eigenlijk een onmogelijk project.' Toch zagen Theo van Wijk en Paul Baltus een droom werkelijkheid worden. Sinds Theo in 1985 voor het eerst in aanraking kwam met een overblijfsel van de Romeinse castellummuur onder de binnenplaats van Domplein 4, is hij gefascineerd door de historische wereld onder het Utrechtse stadshart. In 2006 richtte hij samen met Paul het particuliere Initiatief Domplein op. Het doel: Utrechters, Nederlanders en de wereld iets te laten zien en beleven van de geschiedenis van dit stukje Nederland. 'Tweeduizend jaar geschiedenis toegankelijk, aantrekbaar en beleefbaar maken.' In 2010 werd Schatkamer Domplein geopend en maakten al vele bezoekers kennis gemaakt met de fascinerende geschiedenis van het Domplein. Voor de initiatiefnemers betreft was dat pas het begin. DOMunder is het grote vervolg.

HART VAN NEDERLAND

Toen Initiatief Domplein startte, konden ze niet weten van de loop die het project zou nemen. Paul: 'In eerste instantie hoopten we één pijlerfundament van de gotische Dom te mogen uitgraven en te laten zien. Die ene pijler werden er zes. 35m² werd 350m². In DOMunder is de héle geschiedenis van het Domplein zichtbaar.'

Centraal staat een profiel waarin alle zeven opeenvolgende archeologische lagen zichtbaar zijn. De bezoeker staat op het niveau van de Romeinse weg en ziet de resten van Romeinse castella, inclusief de (brand)laag van de Bataafse opstand van 69, en vervolgens de romaanse en gotische Dom.

'Allemaal op één plek. Er is geen plek in Nederland waar je zoiets kunt zien. Tweeduizend jaar geschiedenis in één oogopslag. Het project is daarmee een doorlopend proces. De komende jaren wordt er doorgegraven in DOMunder.'

Afdeling Erfgoed Gemeente Utrecht

De onder de binnenplaats van Domplein 4 verborgen tufstenen Romeinse muur

Hopelijk ook door het publiek zelf. Het leidt niet alleen tot een archeologische beleving, maar ook tot nieuwe informatie en nieuwe archeologische inzichten.'

BESCHERMEN ÉN BELEVEN

Verskillende factoren maakten dat DOMunder kon uitgroeien tot het enorme archeologische project dat het nu is. De eerste factor is het Verdrag van Malta, dat in 1992 ook werd ondertekend door Nederland. Hierin zijn internationale regels vastgelegd over hoe om te gaan met het cultureel erfgoed dat zich in de bodem bevindt. Een belangrijk uitgangspunt is het streven naar behoud en bescherming van archeologische waarden in situ. Met andere woorden: laat archeologisch materiaal zoveel mogelijk daar waar het is, in de grond.

Tegelijkertijd beoogt het verdrag om archeologie voor publiek toegankelijk te maken, tevens de visie van DOMunder. Dat de twee uitgangspunten niet met elkaar in conflict komen op het Domplein komt door een tweede factor: 'We hebben het geluk dat in de jaren '30 en '40 van de vorige eeuw

JDVD Architecten

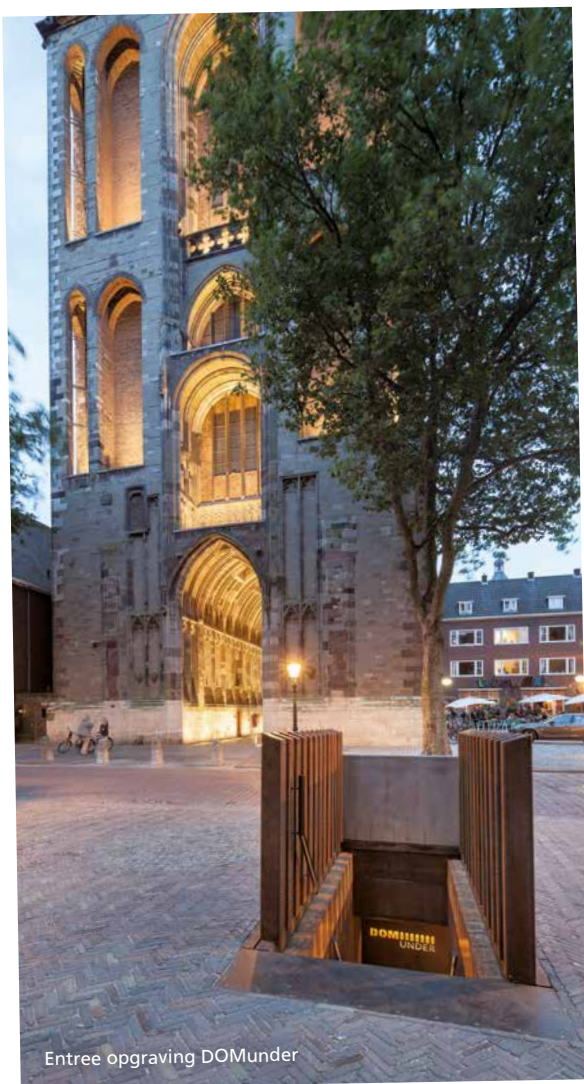
Situering DOMunder onder het Domplein

uitgebreide opgravingen zijn gedaan door archeoloog Albert Egges van Giffen. Niet alleen levert ons dat ontzettend veel informatie op - waardoor we nog zorgvuldiger kunnen werken - maar belangrijker nog is het feit dat deze grond dus al verstoord is. De kans dat we schade toebrengen aan de archeologie is minimaal en de bewegingsruimte groter', legt Theo uit. DOMunder is dan ook grotendeels in twee sleuven (XIX en XX) van Van Giffen gebouwd.

'In zekere zin hebben we zijn opgraving nog eens dunnetjes over gedaan.' De derde factor die DOMunder in deze vorm mogelijk maakt is de fusie van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg tot de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. Door de fusie ontstond nieuw inzicht in de beleefbaarheid van archeologie. Het belang van het zichtbaar maken van de geschiedenis krijgt nu echt aandacht en daar wordt nu ook beleid op ontwikkeld. Initiatief Domplein past daar naadloos in.' De twee initiatiefnemers zijn er trots op dat zoveel partijen verenigd zijn in het mogelijk maken van het project: naast bevlogen medewerkers van de Rijksdienst en de Afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht, óók de betrokken archeologen, architecten, beleidsmakers, het stadsbestuur, de Domkerk en tal van experts. 'Er is een intensieve dialoog ontstaan. Daaruit is vertrouwen in elkaar gegroeid, en dat maakt weer nieuwe ideeën mogelijk', benadrukt Theo.

ABSOLUTE ZORGVULDIGHEID

Eigenlijk speelt ook een vierde factor nog een belangrijke rol: de stand van de techniek. Theo: 'Twintig jaar geleden was een project als dit niet mogelijk. Opgraven, conserveren en tentoonstellen, midden in de levende stad, met zorg voor het erfgoed, dat vraagt enorm veel technisch vernuft. De bouwkundige, klimaat-technische en conditioneringseisen zijn enorm. Het uitgangspunt blijft immers het behoud van het erfgoed. Daarom willen we de nieuwe situatie zo veel mogelijk op de oude situatie laten lijken: de blootstelling aan licht, aan lucht, temperatuur en vochtigheid, het luistert allemaal heel nauw. Met moderne meettechnieken kunnen we alles monitoren en als veranderingen echt nodig zijn brengen we die heel gelijkmatig aan.' Zorgvuldigheid is hierbij

Entree opgraving DOMunder

Oliver Schuh

Op Ontdekkingstocht DOMunder

Anne Hamers

het sleutelwoord. DOMunder is een zoveel mogelijk gesloten systeem. Rondom zijn damwanden aangebracht. Samen met het dak vormt het centrum zo een 'doos' die alleen van onderen open blijft. 'Voor het aanbrengen van de damwand hebben we 380 sonderingen gedaan', vertelt Theo, om de zorgvuldigheid van het proces te onderstrepen. 'Om de dertig centimeter een sondering, om er absoluut zeker van te zijn dat we geen archeologie zouden verstoren.' Daarna zijn de damwanden met een speciale stille techniek in de bodem gedrukt. 'Uit metingen leken de veroorzaakte trillingen minder waren dan die van het passerend verkeer.' Het is die zorgvuldigheid die maakt dat de samenwerking met de Rijksdienst en de gemeente optimaal verloopt, en zo krijgt het project ook wel eens leuke extra's. 'Om het hoekje van de principia in DOMunder mee te kunnen nemen moest de damwand net iets ruimer gezet worden dan de oorspronkelijke sleuf van Van Giffen. Dat we die keuze samen konden maken, heeft voor een groot deel te maken met de goede relaties onderling, maar vooral ook de zorgvuldigheid waarmee we te werk gaan'.

VERRASSINGEN EN VERHALEN

Zoals ieder archeologisch project zit ook dat op het Domplein vol verrassingen. Zo bleek een gietijzeren hoofdwaterleiding dwars door DOMunder heen te lopen, net als een wirwar aan kabels en leidingen. In overleg met de desbetreffende nutsbedrijven en instanties zijn die verlegd. Maar tegelijkertijd leverde dit weer een nieuwe 'schat' voor DOMunder op. Paul: 'Deze eerste waterleiding Midden- Nederland

is het toenmalige antwoord op de cholera-epidemie van 1876. Ook dat hoort bij de geschiedenis, en we willen dat ook zichtbaar laten zijn in DOMunder. De komende jaren willen we doorgraven in DOMunder en verwachten nog meer schatten tegen te komen, zoals enkele grafkelders waarvan bekend is dat die er zijn, maar niet wat ze bevatten. DOMunder is dan ook lang niet uitontwikkeld. De opgravingswerkzaamheden gaan door. Dat maakt ook onderdeel uit van de beleving. Wij willen de spanning en de fascinatie van de archeoloog die met zijn werk bezig is, overbrengen op het publiek.'

Uiteindelijk is DOMunder meer dan techniek of archeologisch materiaal. Het gaat om het verhaal. 'Aan de hand van de situatie ter plaatse, de vondsten en virtuele reconstructies willen we laten zien hoe het leven hier was. Het Domplein heeft prachtige verhalen, over de Bataafse opstand, gestolen schatten, de komst van het christendom, het instorten van het schip van de Domkerk in 1674. Noem maar op. En daar is veel materiaal van. Er liggen dozen met stenen van het ingestorte schip in de depots. Zakken vol glas-in-lood scherven. Veel van deze 'verloren vondsten' uit depots zijn nu, in situ, te zien in DOMunder. De app '2000 jaar Domplein' sluit hierop aan. Een app waarmee je iedere tijdslaag letterlijk met je eigen ogen kunt zien, of met een VR-bril zelfs in kunt staan. Een geschiedenisverhaal, geen geschiedenisles, net als DOMunder. Wij willen dat je mee gevoerd wordt door de historie, zodat je gefascineerd en geïnspireerd raakt om vragen te stellen en te ontdekken dat onder de stad nog een hele wereld schuilgaat.'

Tekst: DOMunder i.s.m. Esdor van Eitlen

DE VROEGMIDDELEEUWSE MUNTSCCHAT VAN HET DOMPLEIN

ARCHEOLOGEN NILS KERKHOVEN EN HERRE WYNIA VERTELLEN

DOMunder is gerealiseerd in twee door archeoloog Van Giffen in 1949 gegraven werkputten (sleuven XIX en XX). Na afloop zijn beide werkputten met de oorspronkelijke stort dichtgegooid. Aangezien er in 1949 nog geen metaaldetectoren bestonden en vermoed werd dat de grond nog veel metaalvondsten kon bevatten, is bij het archeologisch onderzoek tijdens de bouw van DOMunder alle grond met een metaaldetector intensief doorzocht. Dit bleek niet voor niets. Archeologen vonden maar liefst 15.000 metaalvondsten. De meest unieke vondst is een groep van tientallen vroegmiddeleeuwse gouden en zilveren munten.

Al tijdens de proefopgraving in 2011 kwamen de eerste veertien vroegmiddeleeuwse gouden munten, zogeheten tremisses, tevoorschijn. Dat er bij één opgraving zoveel van dergelijke munten worden gevonden is al bijzonder, maar wat de vondst nog specialer maakte, is dat de muntjes bijna allemaal van hetzelfde type zijn. Hoorden de munten misschien bij elkaar en vormden ze een verspreid geraakte Merovingische muntschat? En horen andere in het verleden gevonden munten ook bij deze schat, zoals twee muntjes gevonden door een scholier uit 1949 en de enkele exemplaren die bij het archeologisch onderzoek in de jaren dertig met het blote oog gevonden waren? Een belangrijke vraag bij de opgraving voor de bouw van DOMunder was dan ook of er nog meer van dit soort muntjes tevoorschijn zouden komen.

PSEUDO-MADELINUS

Het resultaat overtrof alle verwachtingen. Uiteindelijk zijn er in totaal 44 tremisses gevonden tijdens de opgravingen van 2011 tot en met 2014. De munten zijn - op twee exemplaren na - tremisses van het zogenaamde pseudo-Madelinus/Dorestat type. Dit zijn imitaties van goudstukken uit Dorestad. De oorspronkelijke munten dateren uit ongeveer het midden van de zevende eeuw en zijn in deze beroemde vroegmiddeleeuwse handelsplaats onder verantwoordelijkheid van de Frankische muntmeester Madelinus geslagen. Ze vertonen de omschriften DORESTATI FIT (gemaakt in Dorestad) en MADELINVS M. (M van monetarius). Dat de originele Madelinus munten populair waren, blijkt wel uit het aantal gevonden imitaties. Hiervan zijn er tot nu toe al honderden gevonden, terwijl van de originelen nog geen 100 exemplaren bekend zijn. Door wie en waar al die nabootsingen gemaakt zijn, is vooralsnog weinig bekend. Gezien de grote variatie moet de muntslag wel op veel verschillende

Een gedeelte van de Domplein muntschat in één hand

plaatsen zijn uitgevoerd. Een gevolg van het imiteren is namelijk dat er in het ontwerp kleine en grote veranderingen plaatsvinden, waardoor er soms zelfs volstrekt onleesbare teksten overblijven.

GOUDGEHALTE

Niet alleen de teksten en afbeeldingen variëren, ook het goudgehalte van de munten vertoont grote verschillen. In de periode 585-675 na Chr. nam het goudgehalte van munten in het gehele Frankische gebied geleidelijk af van ongeveer 95 procent tot slechts enkele tientallen procenten, waarna rond 675 na Chr. het gebruik ervan vrij abrupt stopte en er nog uitsluitend met zilver werd gewerkt. De nieuwe Frankische zilveren munten, die geslagen werden tussen 675-750 na Chr. en globaal hetzelfde formaat en massa hebben als de gouden voorgangers, heten dan denarius, terwijl de gelijktijdig geslagen en vergelijkbare Angelsaksische en Friese zilverstukjes sceatta worden genoemd.

Ook bij de op het Domplein gevonden tremisses van het pseudo-Madelinustype loopt het goudgehalte nogal uiteen. Dit is ook goed te zien aan de kleur: die varieert van diep goud tot vrijwel helemaal zilver.

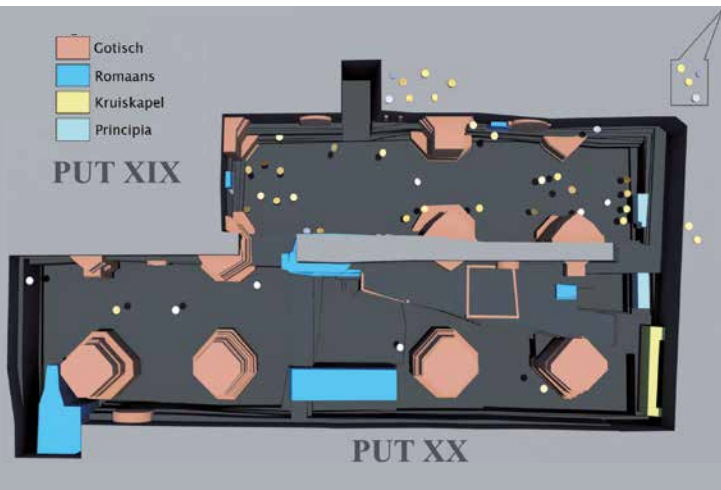
EEN MUNTATELIER OP HET DOMPLEIN?

De op het Domplein gevonden munten hebben enkele overeenkomsten die wellicht wat meer kunnen zeggen over de oorsprong en datering ervan. Een van de opvallendste

daarvan is dat veertien exemplaren, bijna een vijfde van het totaal, zijn geslagen met exact dezelfde stempel en dus uit hetzelfde muntatelier afkomstig zijn). Daarbij komt ook nog dat ze 'stempelfris' zijn en dus heel erg kort of zelfs helemaal niet in circulatie zijn geweest voordat ze in de bodem terecht zijn gekomen. Dit zijn kenmerken die erop kunnen duiden dat in het laatste kwart van de zevende eeuw op het Domplein of nabije omgeving een muntatelier heeft gefunctioneerd. Zolang er echter geen directe aanwijzingen zijn, zoals de vondst van stempels of zogenaamde proefslagen, is dit nog niet met honderd procent zekerheid te stellen. Een extra opvallend gegeven is dat het merendeel van deze serie tremisses op zuiverheid zijn getest en een zogenaamd hakje in de muntrand hebben.

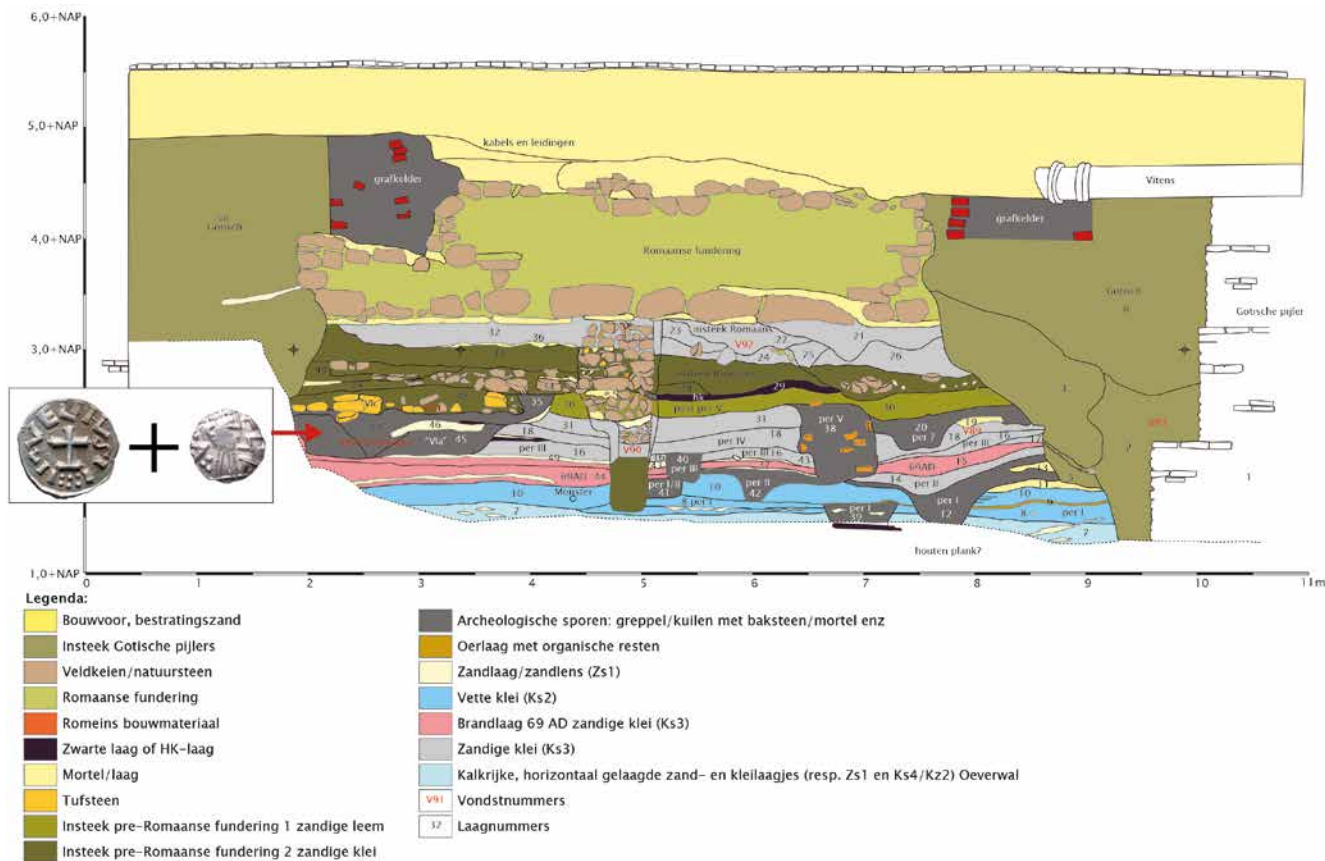
MUNTMEESTER ADELBERTUS

Naast de groep van tremisses van het pseudo-Madelinustype is nog één ander type tremissis aangetroffen. Ook hierbij gaat het om een nabootsing, een imitatie van een munt die oorspronkelijk door de Frankische muntmeester Adelbertus is geslagen in Maastricht. Voorsnog betreft het een unieke munt, want nooit eerder is een pseudo-Adelbertustype gevonden. Van deze muntmeester is bekend dat hij gelijktijdig met Madelinus, voordat deze naar Dorestad verhuisde, munten heeft geslagen in Maastricht rond het midden van de zevende eeuw. Het originele exemplaar vertoont

De verspreiding van de tremisses en sceatta's in Van Giffen's werkputten XIX en XX met rechtsboven de munten die in de jaren '30 en '40 zijn gevonden

Profiel met de aanduiding van het spoor waarin zowel een tremissis als sceatta is aangetroffen

vergelijkbare omschriften als die van Madelinus: TRIECTO FIT (gemaakt in Maastricht) en ADELBERTUS M. (van monetarius). In het verleden is overigens wel getwijfeld of de tremisses met de vermelding TRIECTO FIT in Maastricht of in Utrecht werd geslagen. De numismaten gaan er nu nog uit van Maastricht. Frappant is wel dat één van de twee exemplaren die de scholier in 1949 van de stort van sleuf XIX raapte een originele Franse tremissis van Adelbertus uit Maastricht is en dat daarmee op één plek dus zowel een originele en een imitatie zijn gevonden. Aangezien dat niet vaak voorkomt, zou dat een extra argument voor een lokale Utrechtse (imitatieve) muntslag kunnen zijn.

SCEATTA'S

De vulling van de twee oude werkputten van Van Giffen bevatte naast de gouden, bleekgouden en zilveren tremisses ook nog achttien andere voor de vroege middeleeuwen karakteristieke zilveren muntjes, zogeheten sceatta's. Deze zilveren muntjes zijn vergeleken met de tremisses kleiner en relatief dik. Tot nu toe zijn er dertien sceatta's van het Continentaal Runentype tevoorschijn gekomen; drie van het stekelvarkentype, één van het bird on cross type en één van het BMC type 10. Tijdens opgravingen in 1934 en 1935 waren al een sceatta van het bird on cross type en een sceatta van het Continentaal Runentype tevoorschijn gekomen.

De sceatta's worden over het algemeen jonger gedateerd dan de tremisses. Aan het eind van de zevende eeuw ontstond een goudschaarste waardoor de gouden tremisses steeds minder goud bevatten en ze uiteindelijk werden vervangen door de zilveren sceatta's.

▲ De voor- en achterzijde van de 44 tremisses

► De voor- en achterzijde van de 18 sceatta's

TOCH EEN MUNTSCHAT?

Om de datering van de munten aan te kunnen scherpen, is het van belang of de gevonden munten wel of niet tot één (verstoorde) muntschat behoren, met daarin zowel sceatta's als tremisses. Formeel is dat echter niet mogelijk, omdat in dat geval alle munten in één concentratie bij elkaar gevonden moeten worden. Het merendeel van de Domplein munten is echter zonder (archeologische) context in de oude sleufvulling teruggevonden. Puur op deze formele grond is er dus geen sprake van een muntschat. Ook de verschillen in goudgehalte en stempels en het feit dat sceatta's en tremisses niet samen zouden kunnen voorkomen, pleiten tegen een zuivere muntschat. Op basis van archeologische argumenten kunnen de tremisses en sceatta's echter wel in één keer met elkaar in de grond terecht zijn gekomen en kan er vanuit dat oogpunt wel sprake zijn van één muntschat. Dat bleek begin 2014 toen bij het schoonmaken van het westprofiel van werkput XIX uit een archeologisch spoor waar in 2011 een tremissis werd aangetroffen, nu ook een sceatta tevoorschijn kwam. Wat bovendien opvalt, is dat de concentratie van beide soorten in de vulling van sleuf XIX richting het zuiden in vergelijkbare mate toeneemt. Wat ook pleit voor het tegelijkertijd voorkomen van de twee typen is dat in de vulling van werkput XIX en XX tot nu toe geen enkele andere metaalvondst uit die vroegmiddeleeuwse periode is aangetroffen. Verder duidt ook de homogene samenstelling van het type tremisses erop dat alle munten oorspronkelijk bij elkaar hebben gehoord. Opvallend is bovendien dat het buitenoppervlak van zowel een aantal tremisses als sceatta's een sterk overeenkomstig donkerpaars tot zwarte aanslag of aankoeksel heeft. Metingen met behulp van een XRF-analyse hebben aangetoond dat deze aankoeksels het gevolg zijn van een rottingsproces van organisch materiaal dat op de munten is neergeslagen.

Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het vergaan van een buidel van leer of textiel. Van corrosieve werking van het muntmetaal is dus geen sprake. Sommige aankoeksels bedekken een munt maar gedeeltelijk of slechts aan een zijde, waarbij de andere zijde brandschoon is gebleven. Dit kan erop duiden dat ze tijdens het rottingsproces tegen en op elkaar gelegen hebben. Op een microscopische opname is in één aankoeksel waarschijnlijk een afdruk van textiel waarneembaar. Dit kan een verdere aanwijzing zijn dat de tremisses en sceatta's ooit in dezelfde buidel zaten. Een laatste aanwijzing voor het feit dat munten tegelijk in de grond zijn terechtgekomen, is dat van de groep met tremisses maar liefst veertien exemplaren stempel gelijk zijn.

NOG MEER MUNTEN IN HET DOMPLEIN?

Het type munten en de vondstlocatie maken het zeer aannemelijk dat ook de eerder gevonden munten in de jaren '30 en '40 tot de muntschat behoren. Dit betekent dat de muntschat uit totaal 69 munten bestaat. Doordat er de komende jaren nog wordt doorgegraven in DOMunder kunnen er in de nabije toekomst waarschijnlijk nog meer munten aan de Domplein muntschat worden toegevoegd. Hoeveel? Dat is de vraag.

MEER INFO

Het artikel is met nieuwe aanvullende informatie een ingekorte versie van eerder verschenen en uitgebreidere artikelen: Kerkhoven en Wynia 2014, 'Te mooi om waar te zijn', Archeobrief 2, 2014 en Kerkhoven 2014, 'De vroegmiddeleeuwse muntschat van het Domplein', Detector Magazine 138, 2014.

HET KELDERMUSEUM VAN 1936

ONDERZOEKER JOOST BOOMSMA OVER EEN EERDER PLAN VOOR EEN 'DOM UNDER'

Na jaren van voorbereidingen opende in 2014 DOMunder. Ook in de jaren dertig van de vorige eeuw waren er plannen om onder het markantste plein van Nederland een opgraving aan het publiek te tonen met een heus Keldermuseum. De politieke en publieke weerstand won het destijds van het historisch besef. De overeenkomsten met de uitdagingen tijdens de realisatie van DOMunder zijn groot.

Het is mei 1936 als archeoloog Albert Egges van Giffen een archeologische opgraving uitvoert op het Domplein op verzoek van de gemeente Utrecht en het Provinciaal Utrechts Genootschap (PUG). Net als bij de eerdere opgravingen vanaf 1929 werden er een hoop bijzondere dingen gevonden. Reden genoeg voor het Utrechts college van B&W om op 19 mei de voltallige Utrechtse gemeenteraad uit te nodigen om naar de opgraving te komen kijken. Zij krijgen ter plekke uitleg over de resultaten van de opgraving met een deskundige toelichting.

ONTSTAAN PLAN KELDERMUSEUM

Dit bezoek blijkt zo'n groot succes dat de Utrechtse burgemeester Ter Pelkwijk besluit dat deze bijzondere plek het waard is om van de opgraving een heus 'Keldermuseum' te maken. Al snel weet hij enkele belangrijke prominenten te overtuigen van zijn ideeën. Van Giffen is natuurlijk meteen overtuigd, hij vindt sowieso dat iedereen kennis moet nemen van wat er zoal onder het Domplein te zien is. Ook Prof. Slothouwer, restaurateur van de Domtoren, W.C. Schuylenburg, directeur van het Centraal Museum, en de historische vereniging Oud-Utrecht sluiten zich bij het plan aan. In de opgraving zijn namelijk resten uit de Romeinse tijd (het hoofdgebouw van het Romeinse castellum) en de vroege middeleeuwen (de eerste kerken) goed te zien en dat wordt gezien als 'een continuïteit in de geschiedenis'.

Bovendien zijn er vergelijkbare initiatieven in Parijs en Duitsland, dus ook het Nederlandse publiek wil graag kennismaken met deze rijke geschiedenis. Voor schoolklassen is dit Keldermuseum een uitkomst: zo kunnen leerlingen geschiedenis in werkelijkheid bekijken en wordt er niet meer alleen geschiedenis geleerd met behulp van schoolplaten.

De plek waar het Keldermuseum moet komen, is in opgravingsput II van Van Giffen. Het moet een kelder worden van 18 bij 6 meter dat iets ten noorden ligt van het standbeeld van Jan van Nassau. De bedoeling is dat de kelder wordt afgedekt met een betonnen plaat en toegankelijk wordt met een trap. De ruimte wordt elektrisch verlicht en met behulp van situatietekeningen en foto's wordt de opgraving nader

De opgraving van sleuf II vanuit het zuidoosten met een tram die net onder de Domtoren door is gereden

De opgraving van sleuf II vanuit het zuidwesten met op de achtergrond de entree van de Domkerk sinds 1831, de zogenaamde 'Puist van Suys'

De opgraving van sleuf II vanaf de Domtoren (1936 sleuf II door Van Giffen)

Ook deze opgraving trok dagelijks veel belangstelling

toegelicht. De entreprijs wordt geïnd door de bewaker van de Domtoren. Het hele project wordt begroot op fl. 2200.- (gulden).

BESPREKING VAN HET PLAN

Op 28 mei 1936 wordt het plan besproken in de Utrechtse gemeenteraad. Ter Pelkwijk laat in de vergadering weten dat hij het 'zo zonde vindt dat na iedere opgraving de kuil weer wordt dichtgegooid en de gevonden resten maar tijdelijk te zien zijn voor het publiek'.

Veel gemeenteraadsleden zijn het daar wel mee eens. Zij zien ook dat de stad met dit plan een stuk attractiever wordt en sommige deskundigen worden wel zeer enthousiast als deze opgraving van Van Giffen wordt behouden. Toch worden er in de raadsvergadering ook een aantal bezwaren tegen het plan genoemd.

Zo is het niet helemaal duidelijk hoeveel belangstelling er voor het Keldermuseum zal zijn. De vraag is dan ook: 'kunnen de kosten wel gedekt worden door de entreegelden? Wat is nu eigenlijk de waarde van de vondsten bij de opgravingen?' Niemand lijkt op deze vragen een antwoord te hebben.

Er worden bij de raadsvergadering ook een aantal technische en financiële bezwaren genoemd. Om de opgraving intact te houden moeten er grondkerende muren worden gebouwd van maar liefst 4 meter hoog; de gemeenteraad vreest dat dan het gereserveerde geldbedrag van fl. 2200.- dan wel op is. De constructie is dan nog niet eens af. De opgraving moet worden afgedekt met een betonnen plaat waar het verkeer overheen kan rijden. De toegangstrap van de kelder krijgt een hekje krijgen dat 'niet esthetisch voor het plein' wordt gevonden.

Een volgend probleem is dat de onderkant van de kelder week zal blijven, dat betekent dat de kelder niet waterdicht is en als dan bijvoorbeeld het grondwater stijgt, wordt de kelder flink vochtiger. Ook is er het probleem dat de kelder niet voldoende kan worden geventileerd.

Ondanks deze bezwaren neemt de gemeenteraad het plan toch aan met 23 stemmen voor en 6 stemmen tegen en gaat de gemeente verder met de ontwikkeling van het plan.

LABOUCHÈRE

Nadat het plan in de gemeenteraad is aangenomen, verschijnen er van kunsthistoricus Charles Labouchère twee kritische brieven in het Utrechtse Stadsblad. In de brieven deelt Labouchère de mening van Van Giffen dat de opgraving van grote waarde is, maar hij twijfelt zeer sterk aan het nut van een keldermuseum. Labouchère legt uit dat er behoorlijk wat kennis nodig is om te snappen wat je precies ziet onder het plein.

Hij vreest dat een enkele strook Romeinse fundering en wat restanten van een vroegmiddeleeuws kerkje weinig tot de verbeelding spreekt. In een kleine kelder ontbreekt het grotere verband. Bovendien waarschuwt hij dat er reconstructies nodig zijn en daarmee lang niet alles in de kelder origineel kan zijn. Kortom, het keldermuseum wordt teleurstellend vanwege onoverzichtelijkheid en deels is het misleidend.

De toegevoegde waarde is alleen mogelijk met visuele hulpmiddelen. Alleen kan je die niet behouden in een vochtige en slecht geventileerde kelder. Helaas geldt dat ook voor de archeologische resten. In Parijs en Duitsland zijn daar al problemen mee. Labouchère waarschuwt dan ook dat als je de archeologie goed wilt behouden, je voor dit project veel meer geld moet uit gaan geven.

De beoogde archeologische profielen van het Keldermuseum

GEMEENTEWERKEN

Op 21 augustus 1936 vergadert het college over het te bouwen Keldermuseum. Het lijkt er inderdaad sterk op dat het bedrag van fl. 2200.- te laag is. Door de economische crisis durft het college geen verhoging van het budget aan de gemeenteraad te vragen. Eén van de grote moeilijkheden blijft het betondek. Het mag geen lichte constructie zijn dat is afgezet met een hekje, dat wordt gezien als ontsiering van het plein. Het college vraagt aan de afdeling Gemeentewerken of er niet binnen het budget een andere constructie kan worden gemaakt: bijvoorbeeld een verhoogd pleingedeelte waardoor het verkeer er niet overheen kan rijden.

Gemeentewerken vindt dat een verhoogd pleingedeelte niet bijdraagt in het verfraaien van het Domplein, ondanks dat de kosten daarmee wel lager worden. Bovendien kost het dan toch nog altijd fl. 200.- meer dan begroot. Wil de gemeente binnen het budget blijven, dan is er slechts één mogelijkheid: de afmetingen van de kelder moeten worden verkleind. Alle archeologische resten blijven zichtbaar, behalve de oostelijke afsluitmuur van het Romeinse hoofdgebouw. Gemeentewerken heeft al een aannemer gevonden die het wil doen voor het budget.

MEER KRITIEK

In oktober is er nog steeds niets gebeurd op het Domplein. Er wordt niet meer gesproken over een opgraving. Het is nu eerder een kuil geworden op het Domplein en de geruchten worden steeds sterker dat het Keldermuseum er niet snel gaat komen. Het zorgt er zelfs voor dat het Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad

'Open of Dicht?' krantenartikel over het Keldermuseum in het Utrechts Dagblad van 31 oktober 1936

Open of Dicht?

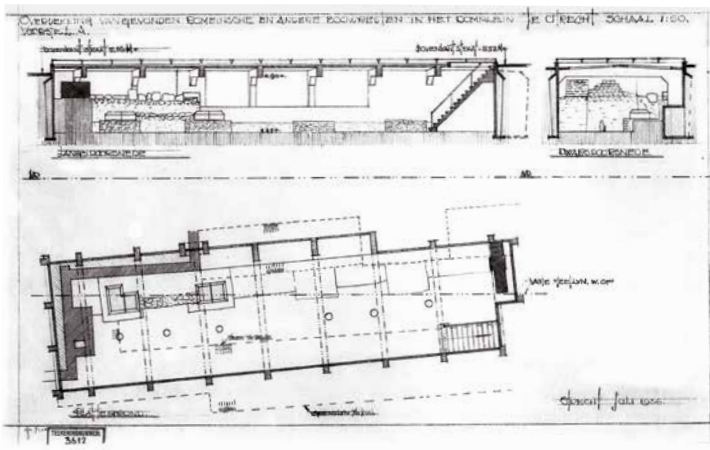
De opgravingen op het Domplein

DE plannen om op het Domplein een deel van het daar verrichte hoogst belangrijke opgravingswerk tot een klein overdekt museum in te richten hebben de burgerij niet eenstemmig geënthousiasmeerd. Niemand trouwens, die dat in redelijkheid verwachten kon. Mogen de opgravingen al de nieuwsgierigheid prikkelen, de archaeologische beteekenis ervan dringt tot slechts weinigen door. De fantasie van menigen kijker heeft wellicht veel „grijselijke” en vooral veel grootscheepsche vondsten doen verwachten, en teurstelling zal het deel geweest zijn van hem die, op ontdekkingen van deze soort hopen, slechts aanwijzingen, resten, en contouren aan het licht zag komen, die alleen wetenschappelijke beteekenis hebben. Toch behooren wij tot hen, die het van belang achten, dat het denkbeeld, om een deel der opgravingen zichtbaar te doen blijven, in de daad wordt omgezet. Het is bekend, dat de huidige toestand, waarin het uitgegraven deel van het Domplein verkeert, allerminst als blijvende is bedoeld. Worden de plannen uitgevoerd, dan zal men den zoo gesmaaden „kuil” afdekken met een betonnen plaat, terwijl een trap toegang zal geven tot de uitgraving. Belangrijke bedragen zijn met de verwezenlijking van dit voornemen niet gemoeid. Zij gaan zeker niet uit boven de waarde, die het zichtbaar laten van de opgravingsresultaten voor beoefenaren der wetenschap en voor ieder die belangstelling heeft voor de oude geschiedenis van onze stad, bezit.

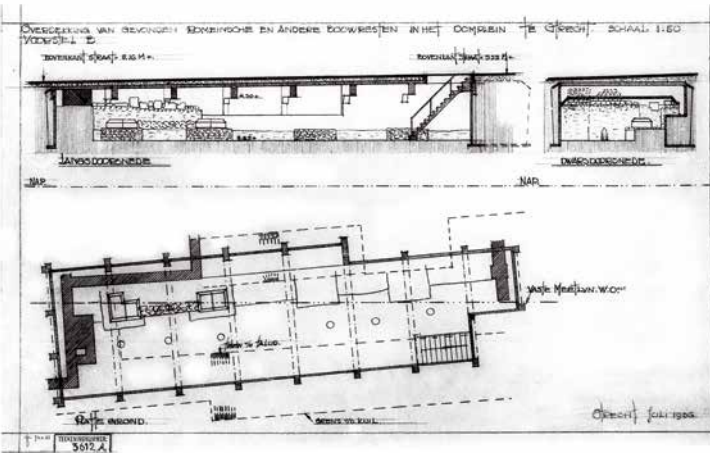
Het „Utrechtsch Dagblad” heeft het nuttig geoordeeld, tegen het hier in herinnering gebrachte plan een actie op touw te zetten, die de laatste dagen den vorm van een hetze heeft aangenomen. Het liberale orgaan heeft het eerst over den quasi-komischen boeg gegooid, door te onthullen, dat een Amerikaansche journalist aan zijn blad zou hebben geseind, dat Utrecht plannen voor een „underground” zou koesteren. Wij houden Amerikaansche journalisten in het algemeen voor intelligenter. Toen de „grappige” methode geen effect sorteerde, is het Utrechtsch Dagblad in een mate van onbeheerschedheid vervallen, die vreemd contrasteert met den aard van de kwestie in geding. Het ging zóóver, per hoofdartikel het vervangen van den naam Utrecht door „Kullenburg” voor te stellen, hetgeen overigens wel als een kwalijke grap beschouwd zal moeten worden.

Deze methode van polemiseren is, behalve verre van gedistingeerd, in hooge mate onwaardig. Het schijnt dat het Utrechtsch Dagblad zich geen gelegenheid wil laten ontnemen om den naam van onze stad in opspraak te brengen. Dat valt te constateeren bij de alarmeerende artikelen, die het blad aan de positie der stedelijke financiën pleegt te wijden, en thans weer bij de campagne die het tegen den „kuil” op het Domplein voert. Hier geldt het een zaak, waarvan het voor en tegen rustig behoort te worden afgewogen, „sine ira et studio”. Tot een hetze tegen de ontwerpers van het denkbeeld ontbreekt elke aanleiding en zeker ligt het niet op den weg van een stadsblad om naar buiten den indruk te verbreiden, dat wij hier aan een régime van zwakzinnigen zijn overgeleverd.

Wij voor ons hopen, dat het plan wordt uitgevoerd. Maar niet minder, dat de verdere besprekingen van het pro en het contra ervan, geheel vrij zullen zijn van den prikkelenden en onhebbelijken toon, dien het Utrechtsch Dagblad te kwader ure is gaan aanslaan.

Voorstel A voor Keldermuseum van Gemeentewerken met een verhoging op het plein

Voorstel B voor Keldermuseum van Gemeentewerken waarbij het pleinniveau gehandhaafd blijft

een campagne begint tegen het museum met een aantal satirisch bedoelde artikelen en commentaren. Zo zou een Amerikaanse journalist al spreken over een 'underground' in Utrecht. Verder heeft de krant ook een nieuwe naam verzonnen voor de stad Utrecht: 'Kuilenburg, waar een gemeente alleen maar bezig is om gaten te dichten (in de begroting)'. Ondertussen vinden kinderen de openliggende kuil erg leuk om in te spelen. Het hele project wordt steeds meer gezien als een ontsiering van het stedelijk schoon en het roept bij veel mensen binnen en buiten de stad steeds meer weerstand op. Ook het enthousiasme lijkt bij Oud-Utrecht wel verdwenen en zij dringen bij de gemeente erop aan om het besluit te herzien en de opgraving dicht te gooien.

HET EINDE

Het college van B&W van Utrecht komt op 1 december met een laatste voorstel om het Keldermuseum toch nog te redderen. De optie van Gemeentewerken om de kelder kleiner te maken om zo binnen het budget te blijven, daar voelt het college niets voor. Er blijven twee opties over: of het budget wordt verhoogd voor uitvoering van het volledige plan met een stevig betondek, of het hele feest gaat niet door.

Het college vindt het plan om het Keldermuseum te bouwen nog steeds aantrekkelijk, maar de problemen met ontwatering, ventilatie en de bouw zijn te groot. De gemeente Utrecht heeft verder te veel financiële moeilijkheden en er kan geen extra geld worden gevonden. Het college stelt uiteindelijk voor verder af te zien van de plannen, de kuil dicht te gooien en vervolgens te bestraten.

Op 8 december 1936 gebeurt dat dan ook. Volgens de krant De Gooi en Eemlander heeft dat één voordeel: 'Het Domplein blijft een plein voor manifestaties en demonstraties, het zou toch jammer zijn geweest als een deel van het plein hieraan wordt onttrokken'.

OVEREENKOMSTEN

Opvallend aan dit verhaal is dat bij de ontwikkeling en bouw van DOMunder veel van de problemen die er in 1936 waren, opnieuw het geval waren. Toch is het nu wel technisch mogelijk om een ondergronds keldermuseum te hebben. In plaats van grondkerende muren, zijn er voor de bouw van DOMunder damwanden gebruikt die voorzichtig in de grond zijn gedruwd. De opgraving is afgedekt met een betondek dat op straatniveau niet is te zien en waar gerust een volle vrachtwagen op kan staan. Dankzij een klimaatsysteem is er ook geen probleem met de ventilatie en blijft de archeologie goed geconserveerd. Dat het er daarnaast donker is en je als bezoeker loopt met een lamp, zorgt ook voor het behoud van de archeologie. Dat biedt ook mogelijkheden om met licht en geluid de opgraving op een duidelijkere manier te presenteren en te beleven.

De voorbereidingstijd was in 1936 niet optimaal. Er werd pas over een keldermuseum nagedacht toen de opgraving al open lag. Voor de ontwikkeling van DOMunder is ruim de tijd genomen; tussen de eerste plannen en de opening lag ruim 20 jaar. Beide plannen kenden daarnaast een hoog financieel risico. In 1936 werd dat niet aangedurfd, voor DOMunder wel. De bouw van DOMunder heeft uiteindelijk flink meer gekost dan begroot. Toch is het gelukt om ook dat op te lossen, met behulp van alle betrokkenen die samen vonden dat ze iets unieks hadden gecreëerd. Daardoor kunnen nog steeds dagelijks bezoekers onder het Domplein kennismaken met de archeologie van 2000 jaar Utrecht.

MEER INFO

Het artikel is voornamelijk geschreven op basis van bronnenonderzoek in het Utrechts Archief.

T.J. Hoekstra en S.J. Wynia – 'Dan zullen velen juichen', Jaarboek Oud-Utrecht 1997 noemen het Keldermuseum al kort.

Samenwerken aan het ontdekken van Utrecht.

Partner van de stad.

DOM UNDER ZOEKT ENTHOUSIASTE VRIJWILLIGERS

HISTORISCHE
KENNIS NIET
VEREIST, WEL
PLEZIER EN EEN
GLIMLACH

DOM
UNDER

UTRECHT

MEER WETEN? KIK OP [DOMUNDER.NL/VRIJWILLIGERS](https://domunder.nl/vrijwilligers)

DOM UNDER GEBOUWD DOOR AANNEMERSBEDRIJF VAN ZOELLEN

MAAK THUIS EEN
VIRTUELE TIJDREIS
MET DE **2000 JAAR**
DOMPLEIN APP
[DOMUNDER.NL/APP](https://domunder.nl/app)

VAN ZOELLEN

[VANZOELLEN.NL](https://vanzoelen.nl)

DOM
UNDER

UTRECHT

ONLINE TICKETS [DOMUNDER.NL](https://domunder.nl)